

Miroslav Đorđević*

NAKNADA NEMATERIJALNE ŠTETE U RIMSKOM PRAVU

Abstrakt: Rimsko pravo je postavilo osnove mnogih privatnopravnih instituta modernog prava. Jedan od ilustrativnih primera jeste tužba za naknadu materijalne štete (*actio legis Aquiliae*), koja se i danas naziva akvilijanska. Kada je pak reč o naknadi nematerijalne štete, jasno je da i njeni koreni sežu u stari Rim. U ovom radu bavili smo se najviše rimskim deliktom *iniuria* i njegovom tužbom *actio iniuriarum aestimatoria*, jer je upravo ovaj drevni pravni institut među prvima prepoznao nematerijalne interese i pružio im zaštitu. Analizom evolucije injurije i srodnih instituta, pokušali smo da damo odgovor na često postavljano pitanje: da li je rimsko pravo poznavalo naknadu nematerijalne štete?

Ključne reči: *Rimsko pravo, nematerijalna šteta, naknada nematerijalne štete, iniuria, actio iniuriarum aestimatoriae*

Prilikom proučavanja pozitivno - pravnih instituta građanskog prava često se okrećemo njihovoj istoriji i poreklu, što nas pak u najvećem broju slučajeva dovodi na teren rimskog prava. Ova civilizacija, nastala pre više od dve i po hiljade godina, ukorenila je mnoštvo današnjih pravnih principa. Dobar primer ovoga jeste tužba *actio legis Aquiliae* po kojoj se i dan danas tužba za naknadu štete naziva "akvilijanska". Upravo taj veliki broj sličnosti materijalnopravnih rešenja rimskog i savremenog prava ume da bude veoma zavodljiv za istraživače, pa se neretko dešava da se povlače istorijske paralele i izvode zaključci koji objektivno ne stoje. Jedna današnja pojava, koja je postojala i u starom Rimu, mogla je u kontekstu one sredine i vremena imati potpuno drugačiji karakter i kvalitet. Prilikom istraživanja pravnog instituta koji je trenutno pred nama, mora se posebno voditi računa o takvim metodološkim zamkama.

Odgovornost za oštećenje tuđe stvari bila je poznata još od nastanka prvih civilizacija, ali je ona bila normirana sasvim rudimentarno i kazuistički. Kada se govori o naknadi materijalne štete, tj. odgovornosti za *damnum iniuria datum*, nema nikakvog spora da je *lex Aquilia de damno*, predstavljao veliki civilizacijski doprinos, jer je jedinstveno sankcionisao takve delikte, formirao opšti pojam "stvari" (kao objekta prava) i "štete"¹. Međutim, kada je reč o naknadi nematerijalne štete, situacija je, čini se, znatno komplikovanija. Ne tako brojna literatura koja se ovim problemom bavi postavlja pre svega pitanje: da li je rimsko pravo uopšte poznavalo naknadu nematerijalne štete? Upravo tu, na samom počet-

---

* Miroslav Đorđević, dipl. pravnik, Istraživač pripravnik, Institut za uporedno pravo, Beograd

¹ Žika Bujuklić, *Forum Romanum*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2009. str: 268.

ku, treba naglasiti da bi traženje savremenog oblika ovog instituta u rimskom pravu bilo iluzorno. Naknada nematerijalne štete i danas izaziva polemike između autora u pogledu definisanja, dometa i sl., a tu je posebno i pitanje opravdanosti novčane naknade nematerijalne štete, koja je neretko u teoriji i potpuno osporavana.² Dakle, pored očitih antropološko-istorijskih razloga koji onemogućavaju direktna poređenja, tu je i kazuistička priroda rimskog prava, kao i bitno različito razumevanje sfera javnog i privatnog u rimskom pravu. Upravo ta poslednja razlika, između privatnog i javnog prava, kao i evolucija rimskog shvatanja po ovom pitanju, dolaze do izražaja kod instituta *iniuria* kojim ćemo se ovde ponajviše baviti. Istraživanje problema naknade nematerijalne štete u rimskom pravu stoga treba da se bavi iznalaženjem korena ovog instituta u više milenijuma starom pravnom sistemu, njihovim objašnjavanjem u istorijskom kontekstu i obazrivom komparacijom sa današnjim institutom, u svrhu boljeg razumevanja njegove evolucije.

Uprkos poteškoćama pri definisanju nematerijalne³ štete i njenom neretko nezgrapnom negativnom definisanju, danas se ona u našem ZOO i literaturi najčešće jasno označava kao šteta nastala povredom ličnih prava, psihičkog ili fizičkog integriteta ličnosti, odnosno prava ličnosti koja prouzrokuje fizički ili psihički bol ili strah.⁴ Kako Rimljani pak nisu formirali nekakav generalni princip naknade materijalne i nematerijalne štete, bitno je utvrditi u kojim slučajevima je rimsko pravo štitilo nematerijalne interese, na koji način i kako se ova zaštita vremenom menjala.⁵

Rimski pojam štete (*damnum*) nije podrazumevao i nematerijalnu štetu, te stoga delikt civilnog prava *damnum iniuria datum*, koji se sastojao u protivpravnom oštećenju ili uništenju tuđe stvari bez namere da se za sebe pribavi imovinska korist, nije štitio i neimovinske interese. Iako rimsko pravo ne vidi povredu nematerijalnih interesa kao štetu, ono ih prepoznaje i daje im zaštitu kroz drugi, takođe civilni delikt – *iniuria* (injurijska). Razvoj oba ova delikta od vremena Zakona XII tablica do postklasičnog perioda jeste odličan primer elastičnosti rimskopravnog sistema. Kako Zakon XII tablica nije nikada formalno do kraja rimske države ukinut, donošenjem zakona i posebno kreativnošću pretora ova dva delikta su modifikovana tako da prate potrebe društva u razvoju. *Damnum iniuria datum* i injurijska postklasičnog prava imaju malo veze sa arhaičnim rešenjima Zakona XII tablica. Gledano iz današnjeg ugla, a u kontekstu naknade štete, ova

---

² O definisanju pojma "nematerijalna šteta", teorijama *pro* i *contra* novčane naknade nematerijalne vidi više u: Zdravko Petrović, *Naknada nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti*, Beograd: Vojna knjiga, 1996.

³ U nauci se nematerijalna šteta često naziva i neimovinska, moralna, neekonomska i idealna šteta.

⁴ Tako npr: Obren Stanković, *Leksikon građanskog prava*, Beograd: Nomos, 1996. str: 839; ZOO u čl. 155. kaže: "Šteta je umanjeње nečije imovine (obična šteta) i sprečavanje njenog povećanja (izmakla korist), kao i nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha (nematerijalna šteta)".

⁵ Ovakav pristup prilikom istraživanja naknade nematerijalne štete primenio je i Marko Kalodera, jedan od retkih autora bivše Jugoslavije koji se detaljnije bavio ovim problemom u starom Rimu. Vidi: Marko Kalodera, *Naknada neimovinske štete*, Zagreb: Gaj, 1941.

dva delikta su prilično povezana⁶. Kako ćemo dalje videti i u Rimu su oni na izvestan način bili povezani, njihove tužbe se međusobno nisu iscrpljivale, a poređenje njihovog razvoja nam otkriva ponešto o promenama u rimskom društvu. Osim tužbom iz delikta injurija, Rimljani su nematerijalne interese štitili i raznim drugim tužbama, ali kako su "u najvećoj meri moralni interesi dolazili do izražaja u *actio iniuriarum*"⁷, njima ćemo se pozabaviti nešto kasnije, u obimu koji rad ovog tipa dozvoljava.

Injurija je delikt koji se tokom svoje istorije značajno evolutivno menjao. Pojedini autori⁸ smatraju da je u početku ona označavala svaku protivpravnu radnju. U vreme Zakona XII tablica ona predstavlja samo napad na telesni integritet (realna injurija), ne i napad na čast. Uglavnom je obuhvatala fizičke povrede (*pulsatio*) i to takve koje nisu prouzrokovale smrt. Nije normirana jedinstveno, već kroz tri oblika: *membrum ruptum*, *os fractum* i injuriju u užem smislu⁹.

Zakon XII tablica kaže:

8.2: *Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto*¹⁰.

⁶ Ivo Puhan čak smatra su delikti injurije i delikti iz *lex Aquilia* do donošenja ovog zakona 287. g. p. n. e. činili činili jedinstvenu, veoma široku injuriju. Vidi: Ivo Puhan, *Injuria zakona XII tablica*, *Godišnik na pravno-ekonomskiot fakultet vo Skopje*, Skopje, 1956. Protiv vidi: Andreja Katančević, *Injuria predklasičnog prava*, master rad, Beograd, 2009.

⁷ Marko Kalodera, *Naknada neimovinske štete*, Zagreb: Gaj, 1941. str: 87.

⁸ Npr: Ognjen Vujović, *Iniuria*, magistrarska teza, Beograd, 2009; Ivo Puhan, *Injuria zakona XII tablica*, *Godišnik na pravno-ekonomskiot fakultet vo Skopje*, Skopje, 1956.

⁹ Zakon XII tablica neposredno ispred ova tri delikta, u odredbama 8.1a i 8.1b normira još dva delikta: *malum carmen* i *occenatio*: 8.1a: *Qui malum carmen incantassit...* ("ko pesmom baca čini..."); 8.1b: *XII tabulas cum perpaucas res capite sanxisset, in his hanc quoque sancendum putaverunt: si quis occenavisset sive carmen condidisset, quid infamiam faceret flagitiumve alteri.* ("Iako zakon XII tablica mali broj dela kažnjava smrtnom kaznom, smatralo se da u ovaj broj treba uvrstiti sledeća: ako se neko glasno drugom ruga ili speva pesmu radi nečijeg klevetanja ili ruganja"). Iako su neki autori svrstavali ova dva delikta (pre svega zbog sistematike) pod *injuriu*, preovlađuje stav da su ovo bili delikti javnog prava, *delicta publica*, koji su se gonili krivičnim postupkom i za koje je bila propisana smrtna kazna. Iako se na prvi pogled čini da je objekat zaštite ovih delikata čast, što bi nama onda bilo posebno zanimljivo, smisao ovih odredbi je ipak bio drugačiji. *Occenatio* se najverovatnije odnosio na magijske radnje bacanja čini a *malum carmen incantare* na pevanje određenih magijskih formula, za koje se u ranom rimskom, patrijarhalnom društvu smatralo da mogu da nanesu zlo osobi kojoj su namenjene, pa čak i njihovu smrt. Zato je za ove delikte predviđena najteža kazna – smrt. Ivana Jaramaz - Reskušić tako smatra da su ova izazivanja zlih sila vredala kako najviše etičke vrednosti ranog Rima, dostojanstvo i čast, tako i telesni integritet, odnosno život rimskog građanina. Vidi: Ivana Jaramaz – Reskušić, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, 2003. str: 68.

Ratio predviđene smrtne kazne je očito u verovanju da je i život vršenjem ovih delikata ugrožen. Kako su dakle *malum carmen* i *occenatio* očito potpadali pod *delicta publica*, njima se više nećemo ovde baviti.

¹⁰ "Ako neki ud bude osakaćen, pa se ne nagode, neka se primeni talion." (prevod O. Stanojević)

8.3: *Manu fustive si os fregit libero, CCC, (si) servo, CL poenam subito*¹¹.

8.4: *Si iniuriam facit, viginti quinque poenae sunt*¹².

Tradicionalno se u literaturi smatra da je tako *membrum ruptum* predstavljao najozbiljniji vid napada na telo - osakaćenje kojeg uda ili uništenje kojeg organa (neki autori čak – potpuno odvajanje dela tela). *Os fractum* je podrazumevao prelom kosti, dok bi injuriya u užem smislu podrazumevala svaku drugu povredu ili nasilje protiv tela.¹³ U slučaju *membrum ruptum*, štetnik je imao mogućnost da se sa oštećenim dogovori o dobrovoljnoj kompoziciji, a u slučaju da se ne nagode, primenjivao se talion. Za *os fractum* postojala je zakonska kompozicija, i to 300 asa ukoliko je povređen slobodan čovek, a 150 asa ukoliko je povređen rob. Na kraju, injuriya u užem smislu takođe je predviđala zakonsku kompoziciju u iznosu od 25 asa¹⁴. Uprkos širokom slaganju autora oko tumačenja ovih odredbi Zakona XII tablica, postoje i oni koji ih objašnjavaju drugačije. Treba pomenuti Iva Puhana koji vidi delikt injuriya daleko šire i pritom smatra kako je on od najranijeg vremena štitio ne samo materijalne, već i lične vrednosti.¹⁵

Takođe, posebno je interesantan i prilično ubedljiv rad Andreje Katančevića¹⁶ koji mnoge od navedenih, doktrinarno utabanih stavova izlaže kritici i daje bitno drugačije objašnjenje injuriye, posebno kvalifikacije njenog oblika *membrum ruptum*. Koristeći se etimološkim, logičkim, istorijskim i antropološkim argumentima on dokazuje kako tumačenja po kojima *membrum ruptum* podrazumeva potpuno odvajanje dela tela ili na-

---

¹¹ "Ako neko rukom ili štapom slomi kost slobodnom čoveku, da plati kaznu od tri stotine asa, a robu sto pedeset asa." (prevod O. Stanojević)

¹² "Ako nanese laku povredu (injuriyu), neka bude kazna dvadeset pet asa." (prevod O. Stanojević)

¹³ Takvo i slična tumačenja zastupaju: Bertold Eisner i Marijan Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948. str. 459; Mile Boras i Lujo Margetić, *Rimsko pravo*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1998. str. 39; Dragomir Stojčević, *Rimsko privatno pravo*, Beograd: Savremena administracija, 1988. str. 288; Antun Malenica, *Rimsko pravo*, Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu, 2009. str. 390; Žika Bujuklić, *Rimsko privatno pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2011. str. 399; Miroslav Milošević, *Rimsko pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2010. str. 391; Obrad Stanojević, *Rimsko pravo*, Beograd: Službeni glasnik SCG, 2003. str. 395; donekle i Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996. str. 1050. i drugi.

¹⁴ Autori koji prihvataju ovakvu gradaciju oblika injuriye argument nalaze u fragmentu 3.223 Gajevih *Institucija* koji govori o kaznama za injuriyu po zakonu XII tablica: *Poena autem iniuriarum ex lege XII tabularum propter membrum ruptum quidem ruptum talio erat; propter os vero fractum aut conlissum trecentorum assium poena erat, si libero os fractum erat; at si servo, CL; propter ceteras vero iniurias XXV assium poena erat constituta.* ("Prema Zakonu XII tablica kazna za injuriyu bila je, ako je neko osakaćen (*membrum ruptum*), odmazda (talion), za slomljenu ili smrskanu kost tri stotine asa, ako je slomljena kost slobodnom čoveku, a za roba sto pedeset asa. Za ostale injuriye kazna je bila dvadeset i pet asa.") (prevod O. Stanojević)

¹⁵ Ivo Puhana, *Injuria zakona XII tablica*, *Godišnik na pravno-ekonomskiot fakultet vo Skopje*, Skopje, 1956.

¹⁶ Andreja Katančević, *Injuriya predklasičnog prava*, master rad, Beograd, 2009.

nošenje povrede koje vode trajnom invaliditetu ne mogu biti tačne. On ukazuje da je oružje koje su Rimljani koristili u vreme donošenja Zakona XII tablica bilo nepodesno da u borbi odvoji jedan deo ljudskog tela, kao i da ukoliko bi do toga došlo, medicina tog vremena teško da je mogla da spreči nastupanje smrti (a onda to više nije injurija, već ubistvo). Shvatanju instituta *membrum ruptum* kao nanošenja povrede koja vodi invaliditetu Katančević suprotstavlja niz argumenata, između ostalog činjenicu da bi to vodilo obesmišljavanju delikta *os fractum*, jer su upravo prelomi kosti povrede koje vode trajnom invaliditetu, a ne prouzrokuju smrt, pa bi stoga *os fractum* u zakonu XII tablica predstavljao svojevrsni višak, što je malo verovatno. Uobičajeno rangiranje po težini oblika injurije: *membrum ruptum* - *os fractum* – injurija u užem smislu, on zamenjuje drugim, po kome je zapravo najteži oblik *os fractum* (prelom kosti, koji ako ne vodi trajnom invaliditetu, onda bar proizvodi dugotrajnu nesposobnost za rad), zatim *membrum ruptum* (telesna povreda manjeg intenziteta) i na kraju injurija u užem smislu, koju Katančević vidi kao delikt uvrede, dakle napad na ličnost, a ne telo¹⁷.

Argumenata u prilog ovakvom shvatanju, čini se, ima mnogo. Među njima je svakako i sistem kazni koje Zakon XII tablica predviđa za ove delikte. Naime, kako je za *membrum ruptum* u odsustvu dobrovoljne kompozicije predviđen talion, postavlja se u literaturi pitanje: šta je sprečavalo oštećenog da zahteva nerealno visoku naknadu? Neki autori smatraju da je tu pretor imao ulogu svojevrsnog medijatora u cilju iznalaženja razumne svote novca. Ovaj problem postoji samo ukoliko se *membrum ruptum* shvata kao najteži oblik injurije, jer bi talion onda značio nanošenje iste takve povrede štetniku (koja vodi invaliditetu), ili čak, po ekstremnijem shvatanju, odvajanje dela tela. Osim što ne postoji ni jedno svedočanstvo o takvoj praksi, Katančević sa pravom ukazuje kako bi to dovelo do stvaranja velikog broja bogalja u gradu, što se pak kosi sa logikom pragmatičnog duha rimske ratničke nacije. Na to se možemo nadovezati još jednim argumentom: da li bi narod koji, po Ciceronovom svedočenju, u petoj tablici surovo normira *Cito necatus tanquam ex XII tabulis insignis ad deformitatem puer*¹⁸ u tom istom zakonu propisao normu koja bi povećavala broj bogalja u Rimu, nesposobnih za rad i ratovanje? Verovatno ne. Ukoliko se pak *membrum ruptum* shvati kao nanošenje povrede lakše od *os fractum*, onda ova odredba ima smisla: ukoliko se štetnik i oštećeni ne dogovore, pred pretorom mu se nanosi identična povreda (koja ne vodi invaliditetu). Takođe veoma visoka zakonska kompozicija predvedena za *os fractum*¹⁹ tada ima daleko više smisla, jer ovako shvaćen,

---

¹⁷ Andreja Katančević, *Injurija predklasičnog prava*, master rad, Beograd, 2009. str: 44 ; Zimmermann takođe u injuriji u užem smislu vidi napad na čast – uvredu. Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996. str: 1052.

¹⁸ "Kao što propisuje Zakon XII tablica odmah treba ubiti nakazno dete." (prevod O. Stanojević)

¹⁹ Katančević dobro primećuje da je zakonska kompozicija od 300 asa za povredu slobodnog čoveka i 150 asa za povredu roba, bila izuzetno visoka. On tako zapaža da bi ekvivalentna vrednost kazne od trista asa bila trideset ovnova, što je predstavljalo značajnu imovinu u ranom Rimu. "Osuda na ovaj iznos i njeno izvršenje u dobrom broju slučajeva moralo je voditi pogubnim posledicama po porodičnu zadrugu i njene članove. To nam daje osnova da verujemo da

os fractum predstavlja najteži oblik injurije, prvi sledeći oblik napada na telo posle ubistva. Ovakvo kvalifikovanje delikta *membrum ruptum* i njegovo pozicioniranje između *os fractum* i injurija u užem smislu čini se ubedljivim.

Kako je odredba o deliktu *os fractum* u Zakonu XII tablica veoma koncizna i jasna, ona nije u literaturi dovela do većih sporenja. Sa druge strane ona nam pak, ukoliko se uporedi sa *lex Aquilia*²⁰, posredno govori ponešto o statusu robova u starom Rimu. Zakon XII tablica predviđa kaznu od 300 asa za prelom kosti slobodnog čoveka, a upola manje za prelom kosti roba. Ovde rob nije viđen u potpunosti kao stvar (*res*) za razliku od prvog dela *lex Aquilia* koji roba upravo označava tim terminom, zajedno sa četvoronožnom životinjom iz stada (*...si quis hominem alienum alienamve quadrupedem quae pecudum numero sit iniuria occiderit, quianti ea res in eo anni plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur*²¹). Tako vidimo da povredu roba Zakon XII tablica normira zajedno sa povredom slobodnog čoveka, dok ga *lex Aquilia* dva veka docnije izjednačava sa životinjom. Iz toga bi se moglo zaključiti da je u V veku pre nove ere još uvek vladalo patrijarhalno ropstvo (robovi su tada najčešće pomagali u kućnim poslovima gospodarstva) dok sa druge strane *lex Aquilia* pruža dokaz da je Rim u prvoj polovini III veka bio klasično robovlasničko društvo²².

Treći oblik injurije koji predviđa Zakon XII tablica, a koji se zbog terminološke zabune u literaturi najčešće označava kao injurija u užem smislu, kažnjavao je sa dvadeset pet asa onoga ko učini kakvu injuriju ("nepravdu") – *Si iniuriam facit, viginti quique poenae sunt*. Ova odredba se na osnovu drugih izvora u literaturi najčešće tumači kao nanošenje manje telesne

---

je postupak za *os fractum* često vodio prodaji preko Tibra, dužničkom ropstvu ili možda komadanju dužnika (*partes secanto*). Ukoliko uporedimo ovu kaznu i kaznu taliona u slučajevima telesnih povreda možemo doći do zaključka da je bar u prvim vekovima rimske istorije talion bio lakša kazna od kompozicije od tri stotine asa, a ne teža kako većina dogmatike tvrdi." Andreja Katančević, *Injurija predklasičnog prava*, master rad, Beograd, 2009. str: 17.

Ovome se može pridodati da i Gaj svedoči kako su u "ona vremena zbog velikog siromaštva.. novčane kazne izgledale stroge"- Gaj Institucije 3.223

²⁰ *Lex Aquilia* je zakon (plebiscit) donet najverovatnije 287.g.p.n.e. odmah po donošenju *Lex Hortensia* – zakona koji plebiscitima daje snagu zakona. *Lex Aquilia* po prvi put na jedinstven način sankcioniše delikte nanošenja materijalne štete. Sastoji se od tri dela, od kojih su za nas interesantni prvi i treći. Prvi deo predviđa da će onaj ko protivpravno ubije tuđeg roba, robinju ili četvoronožnu životinju koja spada u *res Mancipi*, biti osuđen da plati najveći iznos koji je ta stvar imala u poslednjih godinu dana. Treći deo pak sankcioniše sve slučajeve oštećenja tuđe stvari, koji nisu predviđeni prvim delom. Zahvaljujući delatnosti pretora i klasičnih jurisprudencata domet tužbe *actio legis Aquiliae* vremenom je znatno proširen. Više o ovome: Žika Bujuklić, *Forum Romanum*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2009. str: 268 ; Alan Watson, *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, Oxford, 1965. str: 234.

²¹ Gaj, Inst. 3. 210: "...onaj ko bespravno ubije tuđeg roba ili četvoronožnu životinju koja se ubraja u stoku biće osuđen da plati sopstveniku najveću vrednost koju je stvar imala (u poslednjih godinu dana)" (prevod O. Stanojević)

²² Mile Boras i Lujko Margetić, *Rimsko pravo*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, 1998. str: 40.

povrede. Otuda mnogi autori zaključuju da je injuriya Zakona XII tablica štitila isključivo telesni integritet. Čini se da ovo ipak ne može biti tačno. Naime, ukoliko se prihvata uobičajeno rangiranje oblika injurije u širem smislu (a koje nam izvorno dolazi od Gaja, o čemu je već bilo reči), onda je injuriya u užem smislu zapravo delikt po ostatku, koji obuhvata sve povrede manjeg intenziteta od preloma kosti. Međutim, ukoliko pođemo od stanovišta da je zapravo *os fractum* bio najteži oblik injurije, a *membrum ruptum* lakši, onda bi injuriya u užem smislu predstavljala sve one napade na telo koji ne ostavljaju posledice (poput šamara i slično). Kako nam se ovo drugo stanovište čini logičnijim, postavlja se onda pitanje, šta je zapravo zaštitni objekat takvog delikta? Kako recimo šamar po pravilu ne proizvodi nikakve trajnije posledice, ovaj delikt nije štitiio telesni integritet, pa se može samo zaključiti da su injurijom u užem smislu Rimljani zapravo štitili čast. Tako bi ovaj delikt današnjom terminologijom mogao da se označi kao uvreda. Način izvršenja delikta jeste bio fizički napad na telo (verbalna injuriya još uvek nije postojala), ali je objekat zaštite jedno nematerijalno dobro – ugled i čast. Tako se čini da slobodno možemo u kontekstu istraživanja zaštite nematerijalnih interesa zaključiti, da su već kod injurije Zakona XII tablica Rimljani prepoznawali kako fizičke bolove, tako i psihički bol zbog povrede časti, kao nešto što treba zaštititi²³. Iako su Rimljani dali zaštitu ovim oblicima nematerijalne štete (u smislu današnjeg prava²⁴), ne treba se zavaravati da su oni i prepoznawali institut nematerijalne štete, ili čak koncept nadoknade iste. Kazne zaprečene za ove delikte su izrazito penalnog karaktera, čemu svedoči i činjenica da su se, ukoliko je štetnika bilo više, mogle naplatiti od svakog od njih u punom iznosu (kumulativna solidarnost)²⁵. No, svakako se može reći da već ovde Rimljani prepoznaju nematerijalne interese.

U vekovima posle donošenja Zakona XII tablica, a posebno po završetku drugog punskog rata (kada počinje nagli uspon rimske države), znatno su se promenile društvene okolnosti starog Rima. To je stvorilo potrebu za proširivanjem delikta injuriya i na verbalne napade na ličnost. Pored toga, usled devalvacije rimskog asa, kazne koje je predviđao Zakon XII tablica više nisu služile svrsi. Tako se često u literaturi navodi komičan primer o kome nam pripoveda Aulus Gellius u svojim Atičkim noćima, kako se jedan bogati Rimljanin, Lucius Veratius, zabavljao šetajući rimskim ulicama i udarajući nasumično šamare prolaznicima dok je rob iz njegove pratnje odmah isplaćivao zakonsku kaznu od dvadeset i pet asa. Neophodne reforme delikta injuriya najpre su sprovedene kroz pretorove edikte, a određene izmene će kasnije doneti i zakon Kornelija Sule, *lex Cornelia de iniuriis*.

²³ Drugačije smatra Marko Kalodera: "U najstarije je doba injuriya bila ograničena samo na povrede fizičke ličnosti (pulsationes – ozlede). Za stare Rimljane, kao i za ostale primitivne narode povreda je moguća samo ondje, gdje postoji materijalni napadaj; zlo je nanoseno tek onda, ako je dovelo do vidljivih promjena u vanjskom svijetu." Marko Kalodera, *Naknada neimovinske štete*, Zagreb: Gaj, 1941. str: 103

²⁴ O pravno priznatim oblicima nematerijalne štete u pozitivnom pravu vidi više: Zdravko Petrović, *Naknada nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti*, Beograd: Vojna knjiga, 1996. str: 87.

²⁵ Miroslav Milošević, *Rimsko pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2010. str: 390.

Putem pretorovih edikata, obim primene injurije se znatno proširio i to kako u pravcu uključivanja verbalnih injurija, tako i u pravcu prebacivanja težišta ovog delikta sa fizičkog napada na nameru vređanja (*contumelia*)²⁶. Prvo je zaslugom pretora, oštećeni dobio na raspolaganje *actio iniuriarum aestimatoria*²⁷ koju je pokretao protiv štetnika. Ona za razliku od tužbi iz Zakona XII tablica nije sadržala zakonsku kompoziciju već je ostavljala sudijama (*recuperatores*) da procene visinu kazne (tj. uslovno rečeno, odštete). Ova tužba je bila *actio in bonum et aequum concepta*, kod nje je sudija bio prilično slobodan da, današnjim rečnikom rečeno, prilikom donošenja presude u obzir uzme sve okolnosti slučaja. O tome Gaj kaže:

*"Sed nunc alio iure utimur. Permittur enim nobis a pretore ispis iniuriam aestimare, et iudex vel tanti condemnat quanti nos aestimaverimus, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed cum atrocem iniuriam praetor aestimare soleat, si simul constituerit quantae pecuniae eo nomine fieri debeat vadimonium, hac ipsa quantitate taxamus formulam, et iudex quamvis possit vel minoris damnare, plerumque tamen propter ipsius praetoris auctoritatem non audet minuere condemnationem."*²⁸

Posle ove prve ediktalne promene, usledili su pretorovi edikti koji uvode verbalnu injuriju (kažnjavale su se uvredljive glasine, *convincium*, izrečene na javnom mestu), a zatim i *ademptata pudicitia* – kažnjavanje za nedolično ponašanje prema ženama ili mladom čoveku. Četvrti edikt uvodi generalnu klauzulu kojom zabranjuje svaki vid napada na moralni integritet rimskog građanina. Ulpijan kaže:

D. 47.10.15.25: *Ait praetor: "Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam"*²⁹

Kada su tačno doneti ovi edikti teško je reći, ali je razumno pretpostaviti da se to dogodilo u periodu između završetka drugog punskog rata i 81.g.p.n.e.³⁰ kada je donet zakon

---

²⁶ Bez obzira što se i sam karakter ovog delikta delatnošću pretora znatno izmenio, on je i dalje svrstavan u delikte civilnog, a ne pretorskog prava, jer je u tom sistemu nastao njegov najstariji oblik.

²⁷ Za koju se od vremena *lex Cornelia de iniuriis* tražio *animus iniuriandi*, dok je *injuria* po Zakonu XII tablica postojala i kada je povreda nanesena bez namere. Marko Kalodera, *Naknada neimovinske štete*, Zagreb: Gaj, 1941., str: 103. i 106. Obaveznost postojanja *animus iniuriandi* u svim slučajevima injurije osporava Zimmermann. Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996., str: 1059.

²⁸ Gaj *Institucije* 3.224: "Međutim, sada se primenjuju druga pravila, jer je pretor dozvolio da sami procenjujemo injuriju, a sudija će ili toliko da dosudi ili manje, kako nađe za shodno. Ali, ako je nareta teška injurija, obično pretor vrši procenu i kada on utvrdi iznos, za koji je tuženi obavezan da da vadimonium, ovaj će ući u formulu i sudija, iako bi ipak mogao i na manje da osudi, najčešće se neće usuditi da smanji iznos u presudi zbog pretorovog autoriteta." (prevod O. Stanojević)

²⁹ Ovaj fragment je teško adekvatno prevesti na srpski jezik, pa ga zato često autori koriste u izvornom obliku. Međutim, iz razloga boljeg razumevanja ovog rada, uz pomenutu ogradu, pokušaćemo da ga grubo prevedemo kao: "Pretor kaže: Kako se ništa što je sramno ne bi dešavalo, ukoliko neko tako postupi, postaraću se o tome u skladu sa prirodom stvari".

³⁰ Tako i Andreja Katančević, *Injuriya predklasičnog prava*, master rad, Beograd, 2009. str: 34.

lex Cornelia de iniuriis koji batinjanje (*verberare*), ranjavanje (*pulsare*) i nasilnu provalu stana (*vi domum introire*) predviđa kao *delicta publica* i tako ih isključuje iz domena civilne injurije³¹. Njen obim je daljim aktivnostima pretora pak proširen³² i na neke slučajeve posrednih injurija, a pretor je takođe priznao *actio iniuriarum* osobi koja je nepravedno bila progonjena ovom tužbom (*actio iniuriarum iudicium*).³³

Tako je očito da je u vreme klasičnih rimskih pravnika rimsko pravo vrlo jasno videlo i sada već sofisticiranijim mehanizmima kroz injuriju štitilo nematerijalne interese kakvi su čast i ugled. Gore navedena proširenja ovog delikta vidljiva su u fragmentima Gajevih *Institucija*:

Gaj. Inst. 3.220: "*Iniuria autem committitur non solum, cum quis pugno puta aut fuste percussus vel etiam uerberatus erit, sed etiam si cui convicium factum fuerit, sive quis bona alicuius quasi debitoris sciens eum nihil sibi debere proscrisperit sive quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit sive quis matrem familias aut praetextatum adsectatus fuerit et denique aliis pluribus modis.*"³⁴

U ovom odlomku Gaj navodi primere kako realnih tako i verbalnih injurija, daje nekoliko primera sa izraženim *animus iniuriandi*, od kojih u oči pada spevanje pogrdne pesme, koje podseća na *malum carmen* Zakona XII tablica. No velika razlika jeste što je kod *malum carmen* u Zakonu XII tablica objekt zaštite ozbiljno ugrožavanje telesnog integriteta, pa čak i moguća smrt (po verovanju najstarijih Rimljana), dok je ovde reč o zaštiti ugleda.

Još jedan zanimljiv fragment iz Gajevih *Institucija* glasi:

Gaj, Inst. 3.222: "*Servo autem ipsi quidem nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri videtur; non tamen isdem modis, quibus etiam per liberos nostros vel uxores iniuriam pati videmur, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in contumeliam domini fieri videtur, veluti si quis alienum servum verberaverit, et in hunc casum formula proponitur...*"³⁵

---

³¹ No iako su se od *lex Cornelia de iniuriis* ovi delikti raspravljali pred krivičnim sudovima, pokretanje postupka je i dalje bilo *ex privato*, a takođe je i iznos dosuđene kazne, kao u privatnim sporovima, pripadao oštećenom, a ne državi. U vezi sa ovim zakonom Malenica dobro primećuje kako je posle njegovog donošenja *injuriya* prevashodno dobila karakter lake telesne povrede i napada na čast i dostojanstvo. Antun Malenica, *Rimsko pravo*, Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu, 2009. str.390.

³² Kalodera smatra da su ova proširenja nastala pred sam kraj republike: Marko Kalodera, *Naknada neimovinske štete*, Zagreb: Gaj, 1941. str: 104.

³³ Ibid. str.104.

³⁴ "Injuria se može izvršiti ne samo udarcem npr. pesnice, batine ili biča, nego i ako neko dovikuje pogrdne reči ili ako neko uzme dobra tobožnjeg dužnika da bi ih prodao za dug, a zna da mu ovaj ništa ne duguje, ili kada neko, da bi naškodio časti nekoga napiše pismo ili speva pogrdnu pesmu, ili kada neko uporno prati majku porodice ili mladića (devojkicu) koji nosi pretekstu i na različite druge načine." (prevod O. Stanojević)

³⁵ "Ne može se naneti injurija samom robu, ali se preko njega može naneti gospodaru; ipak ne na sve one načine na koje može biti učinjena injurija preko dece ili žene, nego na one kojim se

U literaturi se često ispravno primećuje da je sa donošenjem *lex Aquilia* 287. g.p.n.e. povreda roba iz domena injurije prešla u *damnum iniuria datum*. Međutim, proširivanjem polja primene injurije sada se *actio iniuriarum aestimatoria* može ponovo koristiti u ovoj situaciji i to čak zajedno sa *actio ex lege Aquilia*, jer je ratio legis ovih tužbi različit. Za naknadu štete, ili bolje rečeno zadovoljenje zbog povrede svog materijalnog dobra, roba, njegov gospodar je koristio akvilijansku tužbu, ali se kako vidimo, takođe smatralo da napad na nečiji roba može značiti i uvredu za gospodara, pa tako svoju čast on štiti sa *actio iniuriarum aestimatoria*. Mogućnost kumulativne primene ove dve tužbe potvrđuje nam Ulpijan:

D. 47.15.10.46. *Si quis servo verberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriae agat, Labeo scribit eandem rem non esse, quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera ad contumeliam.*³⁶

Ovo je jedan od slučajeva u kome bi se moglo kazati da rimsko pravo prepoznaje i normira zadovoljenje kako za materijalnu tako i za nematerijalnu štetu nastalu istim delovanjem štetnika. Kako je sudija imao prilično određene ruke prilikom utvrđivanja naknade oštećenom za pretrpljen delikt, on je u obzir uzimao razne okolnosti koje su uticale na težinu delikta. Tako Gaj kaže:

Gaj, Inst. 3.225. *Atrox autem iniuria aestimatur vel ex facto, veluti si quis ab aliquo vulneratus aut verberatus fustibusue caesus fuerit; vel ex loco, veluti si cui in theatro aut in foro iniuria facta sit; vel ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, vel senatori ab humili persona facta sit iniuria.*³⁷

Ako imamo u vidu činjenicu da su ljudi u starom Rimu bili izrazito nejednakih prava, koja su zavisila od njihovog statusa *libertatis, civitatis i familiae*, kao i njihovog društvenog položaja, uzimanje svih aspekata povrede ličnog integriteta o kojima Gaj govori zaista predstavlja jedan veliki korak napred ka konceptu pravične naknade nematerijalne štete. Šamar na forumu udaren magistratu ili kakvoj drugoj posebno uglednoj ličnosti, sigurno je u očima starog Rimljanina (a verovatno bi i danas) predstavljao daleko veću uvredu spram identičnog, bezrazložnog šamara koji je udaren nekom nepoznatom slobodnom čoveku u predgrađu Rima. Iako bi nas ovako pažljiva odmeravanja kazne za napad na čast mogla navesti da zaključimo kako je ovde ipak u pitanju naknada nematerijalne štete (jer zaista pomalo liči na neke aspekte naknade nematerijalne štete danas³⁸), to bi bilo pogreš-

---

nešto svirepo čini i to sa otvorenom namerom da se time osramoti gospoda, npr. ako neko izbičuje tuđeg roba, i za taj slučaj postoji posebna tužba." (prevod O. Stanojević)

³⁶ "Ukoliko njegov rob bude istučen, pa gospodar podigne podigne tužbu za uvredu (*actio iniuriarum*), a potom tuži i za nanetu štetu (*actio legis Aquiliae*), Labeo kaže da te dve stvari nisu iste jer se druga tužba odnosi na skrivljeno nanetu štetu, a prethodna (prva) na uvredu". (prevod M. Đorđević).

³⁷ "Injurija se smatra teškom bilo na osnovu samog čina, npr. ako je neko ranjen ili je prebijen bičem ili batinom; ili prema mestu, kao kada neko u pozorištu ili na forumu učini injuriju, bilo prema ličnosti, npr. kada magistratu ili senatoru nanese injuriju lice niskog društvenog ranga." (prevod O. Stanojević)

³⁸ Tako u članu 200. stav 1. ZOO, definiciji novčane naknade nematerijalne štete, možemo prepoznati više elemenata koje je, kako smo videli, poznavalo i rimsko pravo. Ova odredba ZOO glasi: "Za

no, jer je uprkos napretku u polju primene, *actio iniuriarum aestimatoria* do kraja ostala penalna tužba. Ona se, treba naglasiti, mogla podići protiv više saizvršilaca ovog delikta (i od svakog naplatiti ceo dosuđeni iznos) što ukazuje da je intencija Rimljana bila ne da se šteta pažljivo odmeri radi pravične naknade, već da se ona pažljivo odmeri kako bi se različito kaznili napadi na ličnost različitog intenziteta.

Treba još reći da je ovako proširena injuriya postala još šira tumačenjima klasičnih pravni-ka. Tako se "u doba carstva *actio iniuriarum* priznavao ne samo za povrede moralne strane ličnosti nego i za povrede svih mogućih prava"³⁹. U četrdeset sedmoj knjizi *Digesta* u okviru titulusa deset navodi se čitav niz delikata koji su se podvodili pod injuriyu. Tako se pravo na ovu tužbu davalo onome ko je bio sprečen prodati sopstvene robove, protiv onoga ko je bez razloga tražio izuzeće vindeksa tuženog, zatim protiv onoga ko je tražio naplatu duga od jemca, a dužnik je bio spreman platiti itd. Kalodera objašnjava kako je u svim ovim slučajevima Rimljanin iz doba carstva video napad na svoju čast. "Jurisprudencija je o tome vodila računa i stavila mu na raspoloženje *actio iniuriarum* koja je uvi-jek zadržala svoju bitnu karakteristiku: bila je neovisna od postojanja imovinske štete".⁴⁰ Ta povećana normativa raznih injuriya se vidi i iz činjenice da Justinijanove *Institucije* materiji injuriye posvećuju duplo više prostora od Gajevih *Institucija*.

Prilikom istraživanja korena naknade nematerijalne štete, u literaturi se opravdano najviše pažnje posvećuje deliktu injuriya jer je tužba *actio iniuriarum* nesumnjivo najbolje prepoznava- la i davala najveću i najpotpuniju zaštitu nematerijalnim interesima rimskog građani- na.⁴¹ Tako se i ovaj rad prevashodno bavi injurijom i njenim razvojem. Međutim treba napomenuti da su Rimljani i kod nekih drugih instituta prepoznavali izvesne nematerijalne interese i davali im zaštitu, premda nigde tako sistematično kao kada je reč o injuriji. Ovime se posebno bavio Marko Kalodera, koji je istraživao kako je od priznavanja isključivo materijalnih interesa, rimsko pravo tokom svoje evolucije počelo da uviđa i nematerijalne interese. U svom radu⁴² on pronalazi mnoštvo primera kako određene norme štite različite nematerijalne interese, ali mi možemo zaključiti da ni jedan od tih interesa nije ni blizu ideji nematerijalne štete kako je to slučaj kod injuriye. Instituti o kojima Kalodera govori iako imaju u vidu određene nematerijalne interese nisu upereni ka "naknadi" nematerijalne štete. Ipak, slučajevi koje ovaj autor analizira zaista govore dosta o razvoju rimske pravne misli kada je reč o problemu o kome ovde govorimo, pa ćemo zato, navesti nekoliko ilustrativnih prime-

---

pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrt bliskog lica, kao i za strah sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete, kao i u njenom odsustvu."

³⁹ Marko Kalodera, *Naknada neimovinske štete*, Zagreb: Gaj, 1941. str: 104.

⁴⁰ Ibid. str: 105.

⁴¹ Tako na primer Zdravko Petrović, *Naknada nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti*, Beograd: Vojna knjiga, 1996. str: 38. Takođe se u udžbenicima rimskog prava se po pravilu o zaštiti nematerijalnih interesa govori kod delikta *iniuria*.

⁴² Marko Kalodera, *Naknada neimovinske štete*, Zagreb: Gaj, 1941.

ra. *Actio de servo corrupto directa* (tužba za "kvarenje" roba), koja je pripadala gospodaru čiji je rob bio "zaveden" imala je ako ne čist onda bar preovlađujući materijalni interes. Ali, kada je kasnije pretor po uzoru na ovu tužbu ocu porodice dozvolio *actio utilis* zbog zavođenja njegove dece, primetna je zaštita nematerijalnog interesa, kakav otac ima u odgoju svoje dece.⁴³ Dalje, Kalodera navodi kako je gospodaru ropkinje pripadala tužba protiv kupca, koji ju je uprkos zabrani namenio prostituciji, zatim tužbu plodouživatelja protiv onoga ko je posekao ukrasno drveće, *interdict quod vi aut clam* koji je mogao podići onaj u čiju čast je na javnom mestu postavljen spomenik protiv onoga ko bi taj spomenik odneo iako nije bio njegovo vlasništvo itd. Istraživanje ovih najrazličitijih nematerijalnih interesa priznatih u raznim sferama rimskog prava svakako je interesantno. Oni dosta govore o evoluciji rimske pravne misli. Kada je u pitanju naknada nematerijalne štete u rimskom pravu, jasno je ipak da se njeni začeci najbolje vide u civilnom deliktu injurijska.

Na kraju, možemo zaključiti da iako rimsko pravo nije poznavalo apstraktnu ideju naknade nematerijalne štete, ono joj je kroz delikt injurijska udarilo kamen temeljac, od koga će se preko pandektista ona razviti u oblik naknade nematerijalne štete kakav danas poznajemo. Prepoznavanje nematerijalnih interesa i njihovo zadovoljenje, iako penalnog, a ne reparativnog karaktera, postojalo je još od najranijeg perioda. Kasnijim razvojem, pre svega delatnošću pretora, stvorena je generalna klauzula kojom se rimski građanin štiti od napada na moralni integritet. Za taj stupanj razvoja čovečanstva, bio je to nesumnjivo veliki civilizacijski korak unapred.

* * *

Title: *COMPENSATION FOR IMMATERIAL DAMAGES IN ROMAN LAW*

Summary: *Roman law has set foundations for many civil law institutes of today's modern law. One of the great examples is the claim for compensation of pecuniary damage (actio lex Aquiliae) that is still addressed as "aquilian" in continental legal systems today. Regarding consequential, immaterial damage it is clear that its roots go back to ancient Rome as well. In this paper we were dealing mostly with the roman iniuria and actio iniuriarum aestimatoriae because these ancient institutes were some of the first to acknowledge immaterial interests and give them legal protection. With analysis of iniuria's evolution and associated institutes, we tried to give an answer to the frequently asked question: Was there compensation for immaterial damages in Roman law?*

Keywords: *Roman law, immaterial damage, consequential damage, compensation, iniuria, actio iniuriarum aestimatoriae*

---

⁴³ Ibid. str: 85.